

Николај
Васиљевич
Гогољ

**Сабрана
проза
2**

:: Петербуршке приче ::
Мртве душе 1–2 ::

Превела
Нада Узелац

БУКФОЛ

НЕВСКИ ПРОСПЕКТ

Нема ничег лепшег од Невског проспекта, макар у Петербургу; за њега он представља све. Чиме све не блиста та улица – лепотица наше престонице! Ја знам да ниједан од бледих и чиновничких њених житеља не би за сва блага променио Невски проспект. Не само онај ко има двадесет пет година, предивне бркове и задивљујуће сашивен реденгот, него чак ни онај коме на бради избијају седе власи и глава му је глатка као сребрна чинија, и тај је усхићен Невским проспектом. А даме! О, дамама је још пријатнији Невски проспект. Па и коме он није пријатан? Само што изађеш на Невски проспект, а већ се осећа на саму шетњу. А ако би и имао некакав неопходан, неодложан посао, опет, изашавши на њега, истина, заборавиш на сваки посао. Овде је једино место где људи не долазе због тога што морају, куд их није потерала невоља или трговачки интерес, који је обузео цео Петербург. Изгледа да је човек који се затекне на Невском проспекту, мање себичан него у Морској, Гороховој, Љитејној, Мјешчанској и другим улицама, где грамзивост и користољубље и потреба играју на лицима оних што иду и јуре у кочијама и фијакерима. Невски проспект је свеобухватна саобраћајница Петербурга. Становник петербуршког или виборшког краја, који неколико година није био код свог пријатеља на Пескима или код Московске трошарине, може бити уверен у то да ће се овде с њим неизоставно срести. Никакав адресар и никакав биро за информације не пружа тако поуздана обавештења као Невски проспект. Свемогући Невски проспект! Једина забава Петербурга, који оскудева у шеталиштима! Како су савршено пометени његови тротоари, и, боже, колико је ногу оставило на њима своје трагове! И незграпна прљава чизма пензионисаног војника, под тежином које, изгледа, пуца и

сам гранит, и минијатурна, као дим лака ципелица младе даме, која окреће своју главицу према блиставим излозима радњи, као сунцокрет према сунцу, и звонка сабља заставника испуњеног надом, која по њему оставља оштру огреботину – све на њему исказује било размере снаге било размере слабости. Каква на њему окретна фантазмагорија настаје у току једног јединог дана! Колике промене он трпи у току само једног дана и ноћи! Почнимо од раног јутра, кад цео Петербург мирише на врућ, тек испечен хлеб и кад је препун старица у поцепаним хаљинама и пелеринама, у најезди на цркве и милостиве пролазнике. Тад је Невски проспект пуст: једри власници радњи и њихови коми¹ још спавају у својим холандским кошуљама или умивају свој благородни образ и пију кафу; просјаци се окупљају испред врата посластичарница, где се сањиви Ганимед, који је јуче, попут муве, летео с чоколадом, појављује с метлом у руци, без машини, и баца им стврднуте пироге и остатке. По улицама се вуче убог свет: повремено њима пролазе руски мужици, журећи на посао, у чизмама, прљави од креча, које ни Јекатерински канал, познат по својој чистоћи, не би био у стању да опере. У то време, дамама не приличи да се појављују, због тога што руски народ воли да користи такве оштре изразе, какве оне, истина, неће чути чак ни у позоришту. Ту и тамо, сањиви чиновник пролеће с ташном под мишком, ако му Невски проспект лежи на путу за департман.² Може слободно да се каже да у то време, то јест до дванаест сати, Невски проспект ником не представља циљ, него служи само као средство: он се мало-помало испуњава лицима, која имају своје послове, своје бриге и своје невоље, али уопште не мисле о њему. Руски мужик говори о гривни или седам гроша у бакру, старци и старице машу рукама или разговарају сами са собом, понекад уз прилично необичне покрете, али нико их и не слуша и не подсмева им се, изузев само можда дечака у шареним мантилима који, с празним боцама или очишћеним чизмама у рукама, хитају као муња по Невском проспекту. У то време, шта год на себе обукли, чак и ако уместо шешира имате качкет на глави, или вам

¹ Од фр. *commis* – трговачки помоћник.

² Од фр. *département*, одељење установе, министарство.

оковратник нешто више штрчи од машине – нико то неће приметити.

У дванаест сати, на Невски проспект одједном упадају васпитачи свих нација са својим питомцима, с оковратницима од батиста. Енглески Џонси и француски Коки иду под руку с питомцима, повереним њиховом родитељском старању и с приличним познавањем објашњавају им да се фирме изнад радњи стављају због тога да се уз помоћ њих зна шта се налази у тим радњама. Гувернанте, бледе миси¹ и румене Словенке, иду величанствено иза својих витких, немирних девојчица, заповедајући им да мало издигну рамена и да се држе право; кратко речено, у то време Невски проспект је – педагошки Невски проспект. Али што је ближи други сат, то је све мањи број васпитача, педагога и деце: њих најзад потискују нежни њихови очеви, идући под руку са својим удешеним, шареним животним сапутницама слабих живаца. Мало-помало, придружују им се сви који су обавили своје прилично важне кућне послове, као на пример: они који су се посаветовали са својим доктором о времену и о невеликој бубуљици која им је искочила на носу, који су се обавестили о здрављу коња и своје деце, која су се, уосталом, показала као веома талентована, прочитавши афиш и важан чланак у новинама о онима који су допутовали и онима који су отпутовали, на крају испивши шољу кафе или чаја; њима се придружују и они, чија им је завидна судбина доделила благословено звање чиновника по посебном налогу. Њима се придружују и они који раде у страном колегијуму и одликују се племенитошћу својих професија и навика. Боже, каквих све дивних дужности и служби има! колико оне уздижу и оплемењују душу! Али, авај, ја нисам у служби и ускраћен сам за задовољство да видим углађено опхођење према својим претпостављенима. Све на шта наилазите на Невском проспекту, све је испуњено пристojношћу: мушкарци у дугим реденготима, с рукама у џеповима, маме у ружичастим, белим и светло-плавим атласним реденготима и шеширима. Овде наилазите на јединствене бакенбарде, с необичним и задивљујућим умећем увученим под кравату, бакенбарде кадифасте, атласне, црне попут са-

¹ Од енг. *misses* – госпођице.

мура или угља, али који, авај, припадају само једном страном колегијуму. Службеницима других департмана провиђење је ускратило црне бакенбарде; они су, на своју велику непријатност, приморани да носе риђе. Овде ћете наићи на дивне бркове, које никакво перо, никакав кист не може да дочара; бркове, којима је посвећена претежна половина живота – предмет дугих бдења и дању и ноћу, бркове које су заливали најзаноснији парфеми и миомириси и које су мастиле све најскупоценије и најређе врсте помада, бркове који се преко ноћи увијају танким пергаментним папиром, бркове који одишу најдирљивијом приврженошћу њихових власника и којима завиде пролазници. Хиљаде врста шешира, хаљина, шалова – шарених, лаких, према којима, понекад, цела два дана њихова власница осећа приврженост, заслепљују све на Невском проспекту. Изгледа као да је цело море лептирића прхнуло одједном са стабљика, и таласа се као блистав облак изнад црних кукаца мушког пола. Овде ћете наићи на такве струкове, какве чак нисте ни сањали: танке, узане струкове, нипошто дебље од грлића боце, у сусрету с којима ћете се с поштовањем склонити у страну, да их не бисте некаквом неопрезношћу гурнули неотесаним лактом; вашиим срцем овладаће бојазан и страх да се некаквим случајем чак и од самог неопрезног вашег дисања не преломи то најљупкије дело природе и уметности. А какве ћете срести женске рукаве на Невском проспекту! Ах, каква љупкост! Они донекле личе на два балона, тако да би се дама одједном винула у ваздух да је не придржава мушкарац; због тога што је даму исто тако лако и пријатно подићи увис, као што се устима приноси чаша, пуна шампањца. Нигде се, при узајамном сусрету, не поздравља тако љубазно и неусиљено као на Невском проспекту. Овде наилазите на осмех јединствен, осмех као врхунац уметности, понекад такав да се топите од задовољства, понекад такав да се осећате мањим од маковог зрна и повијате главу, понекад такав да се осећате вишим од адмиралитетског шиљака¹ и дижете је увис. Овде ћете наићи на оне који, с необичном племенитошћу и осећањем личног достојанства, разговарају о концерту или о времену. Ту ћете наићи на хиљаду несхватљивих карак-

¹ Мисли се на шиљак на згради адмиралитета у Петербургу.

тера и појава. Господе! какви се чудни карактери срећу на Невском проспекту! Има много људи који ће, у сусрету с вама, неизоставно осмотрити ваше чизме и, ако прођете, они ће се окренути за вама да вам осмотре скутове. Ја ни данас не могу да схватим због чега је тако. У почетку сам мислио да су они обућари, али не, ни говора: они у великој већини служе у разним департаманима, многи од њих на изврстан начин могу да упуте представку из једног државног места у друго; или су то људи који се занимају за шетње, читање новина у посластичарницама – једном речју, у великој већини све честити људи. У то благословено време, од два до три сата после подне, које се може назвати покретном престоницом Невског проспекта, одвија се главна изложба свих најбољих човекових дела. Један излаже кицошки реденгот с најбољом дабровином; други – предиван грчки нос, трећи носи изванредне бакенбарде, четврта – пар лепих очију и диван шеширић, пети – прстен с печатом на кицошком малом прсту, шеста – ножицу у очаравајућој ципелици, седми – кравату, која изазива дивљење, осми – бркове, који доводе до запрепашћења. Али кад избије три сата, и изложба се затвара, гужва се проређује... У три сата – нова промена. На Невском проспекту одједном настаје пролеће: он је сав прекривен чиновницима у зеленим виц-мундирима.¹ Огладнели титуларни, дворски и остали саветници настоје да свим силама убрзају корак. Млади колешки регистратори, губернијски и колешки секретари журе да искористе још времена и да се прошетају по Невском проспекту, показујући својим држањем да уопште нису седели шест сати у канцеларији. Али стари колешки секретари, титуларни и дворски саветници иду брзо, повијајући главу: њима није до тога да се занимају загледањем у пролазнике; они се још нису до краја отргли од својих брига; у њиховим главама је збрка и цела архива започетих и незавршених ствари: њима се дуго, уместо фирми, привиђају кутије с папирима или пуначко лице шефа канцеларије.

Од четири сата Невски проспект је пуст, и тешко да ћете на њему срести макар једног чиновника. Некаква шваља из радње претрчи преко Невског проспекта с кутијом у рукама, некакав

¹ Униформа грађанских чиновника.

несрећник, плен човекољубивог шефа одсека, који иде по свету у шињелу од дебеле вуне, некакав чудак у пролазу, коме је сваки сат исти; некаква дугачка, висока Енглескиња с торбицом и књижицом у руци, некакав задругар, руски човек у полупамучном реденготу са струком на леђима, са зашиљеном брадом, који је цео живот проживео површно, на коме се све клати, и леђа, и руке, и ноге, и глава, кад пристojно иде тротоаром, и још понеки ситни обртник; више никог нећете срести на Невском проспекту.

Али чим сумрак падне на куће и улице, и чувар се, прегрнувши се асуром, попне уз лестве да упали светиљку, а из ниских излога радњи извире оне гравуре, које преко дана не смеју да се показују, тад Невски проспект опет оживљава и почиње да се таласа. Тад настаје оно тајанствено време кад светиљке свему дају некакав привлачан, чудесан сјај. Наилазите на веома много младих људи, у великој већини неожењених, у топлим реденготима и шињелима. У то време осећа се некакав циљ, или боље речено, нешто што подсећа на циљ, нешто сасвим необјашњиво; кораци се убрзавају и постају уопште веома неуједначени. Дуге сенке промичу по зидовима и калдрми и само што главама не досежу Полицијски мост. Млади колешки регистратори, губернијски и колешки секретари шетају се веома дуго; али стари колешки регистратори, титуларни и дворски саветници у већини седе код куће, било због тога што је то ожењен свет, било због тога што им веома укусна јела спрема куvariца-Немица, која живи код њих у кући. Овде ћете наићи на честите старчиће, који су се с таквом важношћу и с таквом задивљујућом благодарношћу и у два сата шетали Невским проспектом. Видећете их како се дају у трк, исто као и млади колешки регистратори, како би макар завирили под шеширић заносној дами, чије се дебеле усне и образи, намазани руменилом, тако допадају многим шетачима, а више од свих трговачким помоћницима, задругарима, трговцима, који се у немачким реденготима увек шетају усред гомиле и обично под руку.

– Стој! – повика у том тренутку поручник Пирогов, потегавши младића у фраку и огртачу, који је ишао с њим. – Видео си?

– Видео сам, дивна је, права Перуђинова Бјанка.

– Па о којој то говориш?

– О њој, о оној с црном косом. И какве очи! Боже, какве очи! Цело држање, и стас, и облик лица – бајна је!

– А ја ти говорим о плавуши, која је отишла за њом, на ону страну. Зашто не пођеш за црнком, кад ти се тако допада?

– О, како могу! – узвикну младић у фраку, поцрвеневши. – Као да је она од тих што увече пролазе Невским проспектом; то мора да је веома угледна дама – продужи он, уздахнувши – само огртач на њој стаје осамдесетак рубаља!

– Наивчино! – повика Пирогов, силовито га гурнувши на ону страну, где је лепршао њен светао огртач. – Полази, сметењаку, закаснићеш! А ја полазим за плавушом.

Два пријатеља се растадоше.

„Знамо ми вас све“ – мислио је у себи Пирогов, са самозадовољним и самоувереним осмехом, уверен у то да нема лепотице која би могла да му одоли.

Младић у фраку и огртачу пође бојажљивим и несигурним кораком на ону страну где је у даљини лепршао шарени огртач, час под снажним блеском, кад би се нашао на светлости светиљке, час на тренутак прекривен тамом, кад би се од ње одмакао. Срце му је тукло и он је и нехотице убрзавао свој корак. Није смео ни да помисли на то да има било каквог права на пажњу лепотице која је ишчезавала у даљини, а још мање да допусти ону црну мисао, коју му је наговестио поручник Пирогов; али њему се прохтело само да види кућу, да осмотри где станује то дивно створење, које се, изгледа, с неба спустило право на Невски проспект и, које ће, истина, одлетети не зна се куда. Летео је тако брзо да је све време гурао с тротоара достојанствену господу са седим бакенбардама. Тај младић припадао је оној класи људи која код нас представља прилично необичну појаву и с грађанима Петербурга има онолико заједничког колико и лице, које се појављује у нашим сањаријама, има са стварним светом. Тај изузетан сталеж веома је необичан у том граду, где су сви, било чиновници, било трговци, било занатлије – Немци. То је био уметник. Истина, чудна појава? Уметник петербуршки! Уметник у земљи снегова, уметник у земљи Финаца, где је све мокро, глатко, равно, бледо, сиво, магловито. Ти уметници уопште

не личе на италијанске уметнике, горде, ватрене, каква је Италија и њено небо; напротив, то је у великој већини добар, кротак свет, стидљив, безбрижан, који у тишини воли своју уметност, док испија чај у друштву своја два пријатеља у собичку, скромно разговарајући о омиљеном предмету и, уопште, занемарујући оно сувишно. Он сваки час доводи код себе некакву убогу старицу и приморава је да седи пуних шест сати, само да би на платно пренео њен јадан, неосетљив израз лица. Он исцртава перспективу своје собе, у којој се појављују свакакве уметничке бесмислице: гипсане руке и ноге, које су попримиле боју кафе од времена и прашине, поломљени сликарски штафелај, преврнута палета, пријатељ који свира на гитари, зидови умрљани од боје, с отвореним прозором, кроз који у даљини промичу бледа Нева и сироти рибари у црвеним кошуљама. Код њих је, увек, готово у свему сивкаст, мутан колорит – неизбрисиви печат севера. При свему томе, они се с истинском насладом труде око свог посла. Они често имају у себи истински таленат и ако би само дунуо на њих свеж ваздух Италије, он би се, истина, развио исто онако слободно, широко и блиставо, као и биљка коју су најзад изнели из собе на чист ваздух. Они су, уопште, веома бојажљиви: звезда и дебела еполета доводе их у такву збрку да нехотице обарају цену својих дела. Они воле да се понекад претворе у кицоша, али тај кицош код њих увек изгледа некако исувише упадљив и донекле подсећа на закрпу. На њима понекад наилазите на одличан фрак и прљав огртач, скупоцени прслук од кадифа и реденгот сав умрљан бојом. На истоветан начин, као што на њиховим незавршеним пејзажима понекад видите нимфу, приказану с главом наопачке, коју је он, не налазећи друго место, скицирао на замрљаној основи претходног свог остварења, које је раније с уживањем израдио. Он вам никад не гледа право у очи; ако и гледа, онда некако тмурно, неодређено; неће вас прострелити јастребовским погледом посматрача или соколовим погледом коњичког официра. То произлази одатле што он у исто време види и ваше црте и црте некаквог гипсаног Херкула, који стоји код њега у соби, или му се можда привиђа слика, коју тек намерава да изради. Због тога он често одговара неповезано, понекад унатрашке, а ствари које му се

мешају у глави још више повећавају његову бојажљивост. Таквој врсти припадао је младић кога смо описали, уметник Пискарев, стидљив, бојажљив, али који је у својој души носио искре осећајности, спремне да се у прикладном случају претворе у пламен. Са скривеним трепетом хитао је он за својим предметом, који га је тако задивио и изгледа се и сам чудео својој смелости. Непознато створење, за које су му се тако припиле очи, мисли и осећања, одједном окрену главу и погледа га. Боже, какве дивне црте! Заслепљујуће бело, предивно чело, било је обрубљено дивном, као ахат црном косом. Они су вијугали, ти необични увојци, и неколико њих је, вирећи испод шешира, додиривало образе, превучене финим, свежим руменилом од вечерње свежине. Усне су биле закључане целим ројем најлепших сањарија. Све што остаје од успомена на детињство, што пружају машта и тихо надахнуће при светлости кандила – све то се, изгледа, накупило, слило и одражавало на њеним складним уснама. Она погледа Пискарева, и од тог погледа њему устрепта срце; она га погледа строго, осећање негодовања избијој на лицу кад је уочила како је дрско прати; али на том предивном лицу и сам гнев био је очаравајући. Савладан стидом и страхом, он застаде, оборивши очи; али како изгубити то божанство и не сазнати чак о тој светињи, где се спустила да проборава? Такве мисли промакле су кроз главу младом маштару и он одлучи да је прати. Али да се то не примети, он се одмакну на прилично растојање, безбрижно гледајући по страни и читајући фирме, али не испуштајући из вида ниједан корак незнанке. Пролазници су све ређе промицали, улица је постајала тиша; лепотица се окрену и њему се учини да некакав благ осмех блесну на њеним уснама. Он сав уздрхта и не поверова својим очима. Не, то је светиљка својом варљивом светлошћу оцртала на њеном лицу нешто попут осмеха; не, то му се његова сопствена машта подсмева. Али дах му застаде у грудима, све се у њему преобрати у неодређен дрхтај, сва његова осећања се разгореше и све испред њега обави се некаквом маглом. Тротоар је јурио под њим, кочије с коњима у галопу као да су биле непомичне, мост се развлачио и преламао на свом луку, кућа је стајала с кровом надоле, стражара му се ваљала у сусрет, а стра-

жарска хелебарда, заједно са златним словима фирме и нацртаним маказама као да је светлוצала на самим трепавицама његових очију. И све то произвео је само један поглед, један окрет лепе главице. Не слушајући, не гледајући, не схватајући, он је јурио за лаким трагом предивних ножица, настојећи једино да обузда брзину свог корака, који је летео по такту срца. Повремено би га обузела сумња: је л' истина да је израз њеног лица био тако благодан – и тад би он застао на минут, али су га ударање срца, неодољива снага и узнемиреност свих чула вукли напред. Он чак није ни приметио како је одједном пред њим искрсла кућа на четири етаже, сва четири реда прозора, купајући се у светлу, погледала су га у један мах, и ограда на улазу испречи му се својим гвозденим трзајем. Видео је како је незнанка летела степеницама, како се окренула, ставила прст на уста и дала му знак да пође за њом. Колена су му клецала; осећања, мисли, били су му у пламену; муња радости неподношљиво оштро зари му се у срце. Не, то више није сновиђење! Боже! Колико среће за један трен! Такав диван живот у два минута!

Али да није све то у сну? Зар је могуће да је она, за чији је један анђеоски поглед био спреман да жртвује цео живот, а долазак у њен стан већ сматрао за неизрециво блаженство, зар је могуће да је она сад била тако благоданка и љубазна према њему? Он полете степеништем. Није осећао ниједну овоземаљску мисао; није га опрљив пламен земаљске страсти, не, тог тренутка он је био чист и непорочан, као чедан младић који и даље осећа неодређену духовну потребу за љубављу. И оно што би код развратног човека пробудило дрске помисли, њих је то, напротив, само још више освештало. То поверење, које му је указало то крхко, предивно створење, то поверење налагало му је да се заветује витешком озбиљношћу, да се заветује да ће ропски испуњавати све њене заповести. Само је желео да те заповести буду што је могуће теже и непријатније, да би свом снагом летео да их извршава. Он није сумњао у то да је некакав тајанствен и у исто време важан догађај приморао незнанку да му се повери; да ће се од њега, истина, тражити велике услуге, и већ је осећао у себи снагу и спремност на све.

Степенице су вијугале и заједно с њима вијугала је његова живахна машта. „Ходајте опрезније!“ – као харфа се разлегну глас и испуни му све жиле новим дрхтајем. У тамној висини трећег спрата незнанка покуца на врата – она се отворише и они заједно уђоше. Жена прилично лепе спољашности, дочека их са свећом у руци, али тако чудно и безобзирно осмотри Пискарева, да он нехотице обори очи. Ушли су у собу. Три женске фигуре, свака у другом углу, указаше се његовим очима. Једна је отварала карте; друга је седела за клавиром и с два прста свирала нешто тужно, попут старинске полонезе; трећа је седела испред огледала, рашчешљавала чешљем своју дугу косу, уопште не помишљајући на то да прекине са својом тоалетом при уласку непознатог лица. Некакав непријатан неред, који може да се сретне само у безбрижној соби нежење, владао је у свему. Намештај, прилично леп, био је прекривен прашином; паук је својом паучином прекривао гипсани карниж; кроз одшкринута врата суседне собе блистала је чизма с мамузом и црвенео се опшив мундира; звонак мушки глас и женски смех разлегали су се без било какве усиљености.

Боже, куд је он то забасао! У почетку није хтео да верује и поче пажљивије да разгледа предмете у соби; али голи зидови и прозори без завеса нису одавали никакво присуство савесне домаћице; истрошена лица ових жалосних створења, од којих му је једно село готово испред носа и спокојно га посматрало као мрљу на туђем оделу – све га је то уверило да се обрео у том одвратном уточишту, где је стан себи саздао бедан разврат, пород јефтине образованости и страшне пренасељености престонице. То склониште, где је човек богохулно гушио и ругао се свему чистом и светом, свему што краси живот, где се жена, та лепота света, круна свега створеног, преобратила у некакво необично, двосмислено створење, где је заједно с чистотом душе остала и без свега женског и одвратно усвојила манире и безочност мушкараца и већ престала да буде оно слабо, оно предивно створење, тако различитије од нас. Пискарев ју је, запрепашћеним очима, одмеравао од главе до пете, као да и даље хоће да се увери и у то да је то она, која га је тако очарала и занела на Невском проспекту. Али она је стајала испред њега исто онако

лепа; коса јој је била исто онако дивна; очи су јој изгледале исто онако божанствено. Она је била једра; било јој је само седамнаест година; било је очигледно да је ју тек недавно сустигао страشان разврат; он још није смео да јој додирне образе, они су били чили и овлаш засенчени благима руменилом – била је предивна.

Непомично је стајао испред ње и већ је био спреман да се исто онако простодушном заборави, као што се претходно заборавио. Али лепотици је досадило такво дуго ћутање и она се значајно осмехну, гледајући му право у очи. Али тај осмех био је испуњен некаквом жалосном дрскошћу; био је тако чудан и њеном лицу пристајао је као што израз побожности пристаје њушци подмитљивца или рачуноводствена књига песнику. Он уздрхта. Она отвори своја лепа уста и поче нешто да говори, али све је то било тако глупо, тако плитко... Као да заједно с непорочношћу губи и разум. Он већ ништа он није хтео да чује. Био је необично смешан и неизвештачен, као дете. Уместо да искористи ту благонаклоност, уместо да се обрадује тој прилици, којој би се, без сумње, обрадовао свако други на његовом месту, он појури колико га ноге носе, као дивокоза, и истрча на улицу.

Погнувши главу и опустивши руке, седео је у својој соби као сиромас који је пронашао драгоцен бисер и одмах га бацио у море. „Таква лепотица, такве божанствене црте – и где је она? На каквом месту!...“ То је све што је могао да изговори.

У ствари, никад нас тута не обзирало тако силовито, као при погледу на лепоту, укаљану отровним дахом разврата. Да се ружно удружи с њим, још којекако, али лепота, лепота префињена... она се само с једном непорочношћу и чистотом излива у наше мисли. Лепотица, која је тако очарала сиротог Пискарева, заиста је чудесна, необична појава. Њен боравак у том презреном кругу изгледао је још необичније. Све њене црте биле су тако чисто саздане, цео израз предивног лица обележавала је таква племенитост, да никако не би могло да се помисли да је разврат над њом раширио страшне своје канце. Она би била непроцењиви бисер, цео свет, цео рај, све благо страшног супруга; она би била предивна тиха звезда у неупадљивом породичном

кругу и једним покретом својих предивних усана издавала би слатка наређења. Она би била божанство у дупке пуној дворани, на блиставом паркету, при светлости свећа, при немом дивљењу гомиле поклоника који јој падају под ноге; али, авај, вољом некаквог духа из пакла, лакомог на рушење животног склада, она је била с кикотом бачена у његову провалију.

Обузет раздирућом тугом, седео је поред упаљене свеће. Већ је и поноћ давно прошла, звоно на кули избијало је пола један, а он је седео непомичан, без сна, без користи од бдења. Дремеж је, окористећи се о његову непомичност, већ почео да га крадомице обузима, већ је соба почела да ишчезава, једино је још пламен свеће светлео кроз сан који га је надјачавао, кад га, одједном, куцање на врата, примора да се тргне и разбуди. Врата се отворише и уђе лакеј у богатој ливреји. У његову самотну собу никад није завирила богата ливреја, па још у тако необично време... Изненадио се и с нестрпљивом радозналешћу одмеравао придошлог лакеја.

– Она госпођа – рече лакеј, уз учтив наклон – код које сте ви изволели да будете пре неколико сати, заповедила је да вам се пренесе позив у госте код ње и послала по вас кочије.

Пискарев је стајао нем од запрепашћења: „Кочије, лакеј у ливреји!... Не, овде је, сигурно, по среди некаква грешка...”

– Чујте, драги мој – рече он бојажљиво – ви, сигурно, нисте изволели овамо. Вас је госпођа, без сумње, послала код неког другог, а не код мене.

– Не, господине, нисам погрешно. Ви сте били тај који сте изволели да пешице отпратите госпођу до куће у Љитејној, у собу на трећем спрату?

– Ја сам био тај.

– Па, онда молим да пожурите, госпођа неизоставно жели да вас види и моли да сад већ дођете право код њих кући.

Пискарев полете низ степенице. У дворишту су заиста стајале кочије. Он седе у њих, враташца се залупише, камење калдрме затутња под точковима и копитима – и осветљена перспектива кућа с блиставим фирмама пројурџи поред прозора кочије. Пискарев је целим путем мислио и није знао како да реши ову пустоловину. Сопствена кућа, кочије, лакеј у богатој ливреји...

– све то он никако није могао да усагласи са собом на трећем спрату, прљавим прозорима и раштимованим клавиром.

Кочије се зауставише испред јарко осветљеног улаза и он се одједном пренерази: низ кочија, разговор кочијаша, блиставо осветљени прозори и звуци музике. Лакеј у богатој ливреји помогну му да изађе из кочија и с поштовањем га испрати до трема с мермерним стубовима, с вратарем обливеним златом, с разбацаним огртачима и бундама, с блиставом лампом. Лаке ступенице с раскошном оградом, препуне миомириса, водиле су нагоре. Он је већ био на њима, већ је крочио у прву дворану, и на првом кораку поплаши се и устукну од ужасног мноштва људи. Необична шароликост људи потпуно га је збунила; изгледало му је да је некакав демон раскомадао цео свет на мноштво различитих комада, и све те комаде без смисла, без разборитости, помешао све заједно. Блистава рамена дама и црни фракови, лустери, лампе, ваздушасте лепршаве тканине, бестелесне ленте и дебели контрабас, који је извиривао иза преграде раскошних галерија – све је то за њега било величанствено. Он је одједном видео толико угледних времешних људи и људи средњих година са звездама на фраковима, дама, које су тако лако, гордо и грациозно ступале на паркет или седеле у низовима, чуо је толико француских и енглеских речи, а осим тога младићи у фраковима били су оличење такве племенитости, с таквим достојанством су говорили и ћутали, тако су умели да не кажу ништа сувишно, тако су се величанствено шалили, тако достојанствено осмехивали, тако преузвишено носили бакенбарде, тако умешно показивали изванредне руке, поправљајући кравате, даме су изгледале тако нежне, тако урођене у крајњу уображеност и усхићење, тако су чаробно обарале очи, да... али само један чедан поглед на Пискарева, који се бојаљиво припио уз стуб, показивао је да је он сасвим изгубљен. У том тренутку, гомила је окружила групу плесача. Они су летели, обавијени прозираним париским креацијама, у хаљинама сатканим од самог ваздуха; немарно су додиривали паркет својим сјајним ножицама, и били етеричнији него кад га уопште не би дотицали. Али једна међу њима била је боље, раскошније и лепше одевена од свих. Неописив, најпрефињенији спој укуса раз-

ливао се по целој њеној хаљини, и при свему томе она се, изгледа, око ње уопште није трудила, хаљина је попримала облик сама од себе. Она је и гледала и није гледала у гомилу посматрача, која ју је окружила, предивне дуге трепавице падале су равнодушно, а светлуцава белина њеног лица још заносније је падала у очи, кад јој лака сенка, при окретну главе, паде на чаробно чело.

Пискарев се напрегну из све снаге да се пробије кроз гомилу и осмотри је; али на највећу несрећу, некаква огромна глава с тамном коврцавом косом непрекидно ју је заклањала; при том га је гомила прикљештила тако да није смео да се помакне напред, није смео да се помакне унатраг, страхујући да некаким случајем не гурне неког тајног саветника. Међутим, ево, он се некако ипак провуче напред и баци поглед на своје одело, настојећи да га упростоји. Створитељу небески, а шта је то! На њему је био реденгот и то сав умрљан од боја: журећи да крене, он је чак заборавио да се пресвуче у пристojно одело. Он поцрвене до ушију и, погнувши главу, хтеде у земљу да пропадне, али да пропадне није имао куда: камер-јункери у блиставим оделима, саздали су иза њега непробојан зид. Сад је већ желео да буде што даље од лепотице с предивним челом и трепавицама. Са страхом он подигну очи и осмотри, да га она то не гледа: Боже! Она стоји испред њега... Али шта је то? Шта је то? „То је она!“ – узвикну готово на сав глас. У ствари, то је била она, она иста коју је срео на Невском проспекту и коју је пратио је до њеног стана.

Она, међутим, подигну трепавице и осмотри све својим јасним погледом. „Ај, ај, ај, како је лепа!...“ – само то успе да изговори Пискарев, хватајући дах. Она опише својим очима цео круг око оних који су настојали да привуку њену пажњу, али с некаким умором и расејаношћу она их убрзо окрену и сусретну се с очима Пискарева. О, какво небо! Какав рај! Дај ми, господо, снаге да то поднесем! Живот то не прима, то ће разорити и однети душу! Она му даде знак, али не руком, не наклоном главе, не, у њеним дубоким очима појави се тај знак у виду таквог префињеног, неприметног израза, да нико није могао да га види, али га он виде, он га схвати. Плес је трајао дуго; умор-

на музика, изгледа, потпуно је ишчезавала и замирала, и опет оживљавала, шкрипала и тутњала; најзад – крај! Она седе, груди јој се надимаше под пеном копрене; рука јој (господе, каква чудесна рука!) паде на колена, она прикупи испод себе своје ваздушасту хаљину, и хаљина под њом као да поче да одише музиком, и њена нежна плавичаста боја још упадљивије истакну блиставу белину те дивне руке. Само да је дотакне – и ништа више! Никаких других жеља – оне су све безочне... Стајао је поред ње, иза столице, не усуђујући се да проговори, не усуђујући се да дише.

– Досађивали сте се? – рече она. – Ја сам се такође досађивала. Осећам да ме ви мрзите... – настави она, спутивши своје дуге трепавице.

– Вас да мрим! Ја? ... – хтеде да изусти потпуно изгубљени Пискарев и изговорио би он, истина, хрпу крајње неповезаних речи, али у тај трен приђе камерхер¹ с духовитим и пријатним примедбама, с предивно увијеним праменом на глави. Он је прилично љубазно показивао низ прилично добрих зуба и сваком својом духовитошћу забадао овом оштар клин у срце. На крају, неко се са стране, на сву срећу, обрати камерхеру с некаквим питањем.

– Како је то неподношљиво! – рече она, подигавши према њему своје божанствене очи. – Сешћу на други крај дворане; будите тамо!

И она склизну кроз гомилу и ишчезну. Он као избезумљен разгрну гомилу и већ се створи тамо.

Тако, то је она! Она је седела као царица, најбоља, најлепша од свих, и тражила га очима.

– Ту сте – изговори она тихо. – Бићу отворена с вама: истина, вама су изгледале чудно околности нашег сусрета. Није ваљда да мислите да могу да припадам тој презреној класи креатура, у којој сте ме срили? Моји поступци вама изгледају необични, али ја ћу вам открити тајну: будете ли у стању – рече она, упевивши нетремице своје очи у његове – да је никад не одате?

– О, бићу! Бићу! Бићу!...

¹ Дvorsко звање, које се додељивало грађанским чиновницима из старог племства. они су, уз парадну униформу, носили и златан кључ.

Али у том тренутку приђе прилично стар човек, проговори с њом на некаквом, за Пискарева непознатом језику и понуди јој руку. Она молећивим погледом осмотри Пискарева, дајући му знак да остане на свом месту и сачека на њен повратак, али у нападу нестрпљивост он није био способан да чује било какве заповести, па чак ни из њених уста. Он се упути право за њом; али гомила их раздвоји. Он већ није видео плавичасту хаљину; с неспокојством је ишао из собе у собу и без милости одгуривао све на које је наилазио, али у свим собама седеде су крупне зверке играјући вист, утонуле у мртву тишину. У једном углу собе препирало се неколико старијих људи о предности војне службе над грађанском; у другом су људи у одличним фракковима просипали лакомислене примедбе о вишетојном делу песника-трудбеника. Пискарев осети да га један старији човек честите спољашњости хвата за дугме фрака и износи му мишљење о једној сасвим истинитој својој примедби, али он га грубо одгурну, чак и не приметивши да је овај о врату имао прилично значајан орден. Он потрча у другу собу – ни тамо је нема. У трећу – ни тамо. „Па где је она? Дајте ми је! О, ја не могу да живим ако је не угледам! Хоћу да чујем шта је хтела да каже“ – али сва његова трагања остадоше узалудна. Нespoкојан, уморан, он се стисну у утао и погледа гомилу; али његове напете очи дочаравале су му све у некаквом нејасном облику. На крају почеше да му се јасно указују зидови његове собе. Он подиже очи; испред њега је стајао свећњак с пламичком, готово утрнулим у његовом удубљењу; цела свећа се отопила; восак се разлио по његовом столу.

Он је то дакле спавао! Боже, какав сан! И због чега да се буди? Због чега да не причека један минут: она би се сигурно опет појавила! Непријатна светлост, непријатним својим мутним сјајем гледала је у његове прозоре. Соба, у тако сивом, тако тмурном нeredу... О, како је одвратна стварност! Шта је она наспрам маште? Он се брзо свуче и легну у постељу, покривши се јорганом, желећи да на тренутак дозове расплинуто сновиђење. Сан, истина, није отезао да му се јави, али му уопште није приказивао оно што је он хтео да види: час му се поручник Пирогов јављао с лулом, час послужитељ с академије, час виши

државни саветник, час глава Финкиње, чији је портрет давно нацртао, и томе сличне бесмислице.

До самог поднева прележао је у постељи; али она се није јављала. Кад би макар на тренутак показала предивне црте свог лица, кад би на тренутак зашущтао њен лаки ход, кад би њена рука, обнажена, светла попут нестварног снега, промакла поред њега.

Одбацивши све, заборавивши све, седео је он скрушеног, безнадежног изгледа, испуњен само једним сновиђењем. Ничег није помишљао да се прихвати; његове очи, без било каквог занимања, без било какве живости, гледале су у прозор окренут према дворишту, где је прљави разносач воде сипао воду која се смрзавала у ваздуху, и јарећи глас торбара подрхтавао: „*Сшаре сшвари йродајем*“. Свакидашњица и стварност необично су му погађале слух. Тако је он преседео до саме вечери и с похлепом се бацио у постељу. Дуго се борио с несаницом, и на крају ју је надјачао. Опет некакав сан, некакав отрцан, гадан сан. „Боже, смилуј се: покажи ми је макар на минут, макар на један минут!“ Опет је чекао да падне вече, опет је заспао и сањао некаког чиновника, који је истовремено био и чиновник и фাগот; о, то је неиздрживо! На крају се она појавила! Њена главица и увојци... она гледа... О, како кратко! Опет магла, опет некако глупо сновиђење.

На крају су сновиђења за њега постала живот, и од тог времена цео његов живот попримио је необичан обрт: он је, могло би да се каже, спавао на јави и био будан у сну. Ако би га неко видео како ћутке седи за празним столом или како иде улицом, тај би га, истина, сматрао месечарем или човеком пропалим од жестоког пића; поглед му је, уопште, био без сваког значења, природна расејаност коначно се развила и с његовог лица депотски протерала сва осећања, све покрете. Он би оживљавао само на приближавање ноћи.

Такво стање уништило му је снагу, и за њега је најужасније мучење било то што је, на крају, сан почео сасвим да га напушта. Желећи да спасе то своје једино благо, примењивао је сва средства да га изнова успостави. Чуо је да постоји средство за поновно успостављање сна – зарад тога потребно је само узети

опијум. Али где да нађе тај опијум? Сетио се извесног Персијанца, који је држао радњу са шаловима, а готово непрестано га је, кад би га срео, молио да му наслика лепотицу. Одлучио је да пође код њега, претпостављајући да овај, без сумње, има тај опијум. Персијанац га прими седећи на дивану и подвигавши ноге испод себе.

– Шта ће ти опијум? – упита га он.

Пискарев му исприча за своју несаницу.

– Добро, даћу ти опијум, само ми насликај лепотицу. Да буде права лепотица! Да јој обрве буду црне и очи крупне, као маслинке; а ја сам да лежим поред ње и да пушим на лулу! Чујеш ли? Да буде лепа! Да буде лепотица!

Пискарев обећа све. Персијанац изађе на тренутак и врати се с бочицом пуном тамне течности, пажљиво одли један њен део у другу бочицу и пружи је Пискареву, уз савет да не узима више од седам капи с водом. Он похлепно зграби ту драгоцену бочицу, коју не би дао ни за грумен злата, и наврат-нанос одјури кући.

Дошавши кући, он одли неколико капи у чашу с водом и, испивши, легне да спава.

Боже, каква радост! Она! Опет она! Али већ у сасвим другачијем облику! О, како лепо седи она у прозорима светле сељачке кућице! Њена ношња одише таквом једноставношћу, у какву се само песникова мисао заодева. Фризура на њеној глави... Господе, како је једноставна та фризура и како јој лепо стоји! Кратка марама била јој је лако пребачена на страну преко вратића; све је на њој скромно, све је на њој – тајанствено, неизрециво осећање за укусно. Како је мио њен грациозни ход! Како је мелодичан шум њених корака и једноставне хаљине! Како јој је лепа рука, стегнута наруквицом од косе! Она му говори са сузама у очима: „Не презирите ме: ја уопште нисам она за коју ме сматрате. Погледајте ме, погледајте ме пажљиво и реците: зар сам ја способна за оно што ви мислите?“ – „О! Не, не! Нек тај ко се осмели да помисли, нек тај...“ Али он се пробуди, разнежен, растрзан, са сузама у очима. „Боље би било да уопште не постојиш! Да не живиш на свету него да си творевина надахнутог уметника! Не бих се макао од платна, вечно бих

те гледао и љубио те. Живео бих и дисао тобом, као предивним сновиђењем, и тад бих био срећан. Никаких жеља даље не бих имао. Призивао бих те као анђела-чуvara, пред сан и бдење, и тебе бих чекао кад би требало створити нешто божанствено и свето. Али сад... како је страшан живот! Каква корист од тога што она живи? Зар је живот лудака пријатан његовим рођацима и пријатељима који су га некад волели? Боже, какав је живот наш! Вечни раздор између сна и јаве!“ Углавном су га такве мисли непрестано заокупљале. Ни о чему није мислио, чак готово ништа није ни јео и с нестрпљењем је, са страшћу љубавника чекао вече и драго привиђење. Непрестано стремљење мисли само ка једном, на крају је задобило такву власт над целим његовим животом и уобразиљом да му се драги лик јављао у сну готово сваког дана, увек у положају супротном стварности, због тога што су му мисли биле савршено чисте, попут мисли детета. Кроз та сновиђења, сам предмет некако је постајао чистији и потпуно се преображавао.

Узимање опијума још више му је распаљивало мисли и ако је неко био заљубљен до последњег степена безумља, силовито, ужасно, рушилачки, бурно, онда је тај несрећник био он.

Од свих сновиђења једно му је било милије од свих: видео је свој атеље, био је тако весео, с таквом насладом седело је с палетом у рукама! А и она је ту. Она му је већ била жена. Седела је поред њега, ослоњена прелепим својим лактом о наслон његове столице, и посматрала његов рад. У њеним очима, сетним, уморним, било је осликано бreme блаженства; све у његовој соби одисало је рајем; било је тако светло, тако чисто. Господе! Спушта му на груди своју дивну главицу... Лепши сан још никад није имао. После њега устао је некако свежији и мање расејан него претходно. У његовој глави ројиле су се чудне мисли: „Можда је – помишљао је он – увучена у разврат некаквим нехотичним, ужасним случајем; можда јој покрети душе нагињу покајању; можда би желела да се сама ишчупа из свог ужасног положаја. И сме ли он равнодушно да јој допусти да пропадне, и при том онда кад треба само да пружи руку и спасе је утапања?“ У мислима је ишао и даље. „Мене нико не познаје – говорио је сам себи – па и како је коме стало до мене, тако је и

мени стало до њих. Ако се искрено покаје и промени свој живот, онда ћу се оженим њом. Морам да се оженим њом и, истина, поступићу много боље од многих који се жене својим кућепазитељкама, и чак често ништаријама достојним сваког презира. Али мој подвиг биће несребичан и, можда, чак велики. Вратићу свету најлепши његов украс.“

Саставивши такав лакомислен план, он осети да му руменило облива лице; он приђе огледалу и сам се уплаши упалих образа и свог бледог лица. И поче савесно да се спрема; умио се, загладио косу, обукао нови фрак, кицошки прслук, пребацио огртач и изашао на улицу. Он удахну чист ваздух и осети свежину на срцу, као кад онај ко се опоравио одлучи да изађе, први пут после дуготрајне болести. Срце му је тукло кад је прилазио оној улици, у коју његова нога није крочила од времена кобног сусрета.

Дуго је тражио кућу; као да га је памћење издало. Два пута је прошао улицом и није знао пред којом кућом да се заустави. Најзад, једна му се учинила познатом. Он хитро потрча степеништем, покуца на врата; врата се отворише, и ко му изађе у сусрет? Његов идеал, његов тајанствени лик, оригинал измаштаних слика, она, коју је проживљавао, тако ужасно, тако страдалнички, тако слатко проживљавао. Управо она стајала је испред њега; он уздрхта; једва је могао да се држи на ногама од слабости, понесен поривом радости. Она је стајала испред њега исто онако предивна, премда су јој очи биле сањиве, премда се бледило прикрадало на њеном лицу, већ не онако свежем, али ипак, била је дивна.

– А! – узвикну она, угледавши Пискарева, и протрља очи (тад је било већ два сата после подне). – Због чега сте онда побегли од нас?

Он, од изнемоглости, седе на столицу и загледа се у њу.

– А ја само што сам се пробудила; довели ме у седам ујутру. Била сам кроз пијана – надовеза се она с осмехом.

О, боље да си нема и да си потпуно лишена језика, него да изговараш такве речи! Она му одједном, као у панорами, показе цео свој живот. Ипак, без обзира на то, суздржавши се у души, он одлучи да провери имају ли његови савети некаквог ути-

цаја на њу. Одваживши се, он дрхтавим и у исто време ватреним гласом поче да јој дочарава сав ужас њеног положаја. Она га је слушала са занимањем и с оним осећањем чуђења које испољавамо при погледу на нешто неочекивано и чудно. Она се, благо се осмехнувши, осврну према својој пријатељици, која је седела у углу, и која је, прекинувши са чишћењем чешља, такође са занимањем слушала новог проповедника.

– Истина, ја сам сиромашан – рече Пискарров на крају, после дугог и поучног наговарања – али потрудићемо се; настојаћемо да се утркујемо да, једно поред другог, побољшамо сопствени живот. Нема ничег пријатнијег него за све бити обавезан самом себи. Ја ћу седети за сликама, ти ћеш седети поред мене, уносећи душу у мој рад, бавићеш се везом или ћеш се занимати другим ручним радом и ни у чему нећемо оскудевати.

– Како да не! – прекиде му она говор с изразом некаквог презрења. – Ја нисам ни праља, ни шваља, па да се заокупљам послом.

Боже! Тим речима исказао се сав низак, сав презрен живот – живот, препун пустоши и испразности, верних сапутника разврата.

– Ожените се са мном! – прихвати с дрским изразом њена пријатељица, која је дотле ћутала у углу. – Ако се будем удала, седећу ево овако!

При том она направи некакав глуп израз на свом јадном лицу, који необично насмеја лепотицу.

О, то је већ исувише! То се не може поднети. Он излете напоље, протеравши осећања и мисли. У глави му се помутило: глупо, без циља, а да ништа није ни видео, ни чуо, ни осећао, тумарао је целог дана. Нико није могао да зна, да ли је ноћио негде или није; сутрадан, некаквим глупим инстинктом, вратио се у свој стан, блед, ужасног изгледа, рашчупане косе, са знацима безумља на лицу. Затворио се у своју собу и никог није пуштао, ништа није тражио. Протекла су четири дана, и његова закључана соба ниједном се није отворила; на крају је прошло и недељу дана, и соба је исто онако била закључана. Бацили су се на врата, почели да га дозивају, али никаквог одговора није било; најзад су развалили врата и пронашли беживотни леш с прере-

заним гркљаном. Окрвављена бритва лежала је на поду. По грозничаво раширеним рукама и по страшно унакаженом лицу могло је да се закључи да му рука није била сигурна и да се дуго још мучио пре него што је грешна душа његова напустила тело.

Тако је настрадао сироти Пискарев, жртва безумне страсти, тих, бојажљив, скроман и детиње простодушан, носећи у себи искру талента, који би се можда временом разбуктао широко и блиставо. Нико није плакао за њим; нико није виђен поред његовог беживотног тела осим обавезне фигуре рејонског полицијског надзорника и равнодушног лица градског лекара. Његов ковчег, тихо, чак без верских обреда, повезли су на Охту¹; за њим је, идући, плакао само један војник-стражар, и то због тога што је попио више од боце вотке. Чак ни поручник Пирогов није дошао да види тело несрећног сиромаша, коме је за живота указивао своје узвишено покровитељство. Уосталом, њему у то време уопште није било до тога: он је био заокупљен изванредним догађајем. Али да пређемо на њега.

Ја не волим лешеве и покојнике, и непријатно ми је увек кад ми пут пресече дугачка погребна поворка и војник-инвалид, одевен као некакав монах, ушмркава левом руком бурмут, пошто му је десна заузета факелом.² Увек осетим у души зловољу при погледу на богат катафалк и бархатни ковчег; али моја зловоља смекшава с тугом, кад видим како кочијаш на таљигама вози скроман, ничим прекривен ковчег сиромаша, и само се једна просјакиња, нашавши се на раскрсници, вуче за њим, немајући другог посла.

Ми смо, изгледа, оставили поручника Пирогова на оном месту кад се он растао са сиротим Пискаревом и похитао за плавушом. Та плавуша била је сићушно, поприлично занимљиво створење. Застајкивала је испред сваке радње и загледала се у појасеве, мараме, минђуше, рукавице и остале дрангулије по излозима, непрестано се вртела, бленула на све стране и освртала се. „Ти си, драга, моја!“ – говорио је самоуверено Пирогов, настављајући своју потеру и заклањајући лице оковратником

¹ Река на североистоку Петербурга, притока Неве.

² Од нем. *fackel* – кратка палица, на једном крају обавијена катраном. Био је обичај да се употребљава приликом погребља.

пињела, да не би наишао на неког од познаника. Али не смета да читаоце обавестимо о томе ко је био тај поручник Пирогов.

Али пре него што кажемо ко је био тај поручник Пирогов, не смета да се нешто каже и о друштву, којем је припадао Пирогов. Има официра који у Петербургу представљају некакву средњу друштвену класу. На вечери, на ручку код државног саветника или код вишег државног, који је тај чин заслужио четрдесетогодишњим радом, увек ћете срести једног од ових. Неколико бледих, потпуно безбојних кћерки, какав је и Петербург, од којих су неке презреле, чајни сточић, клавир, домаћи плес – све је то неодвојиво од сјајних еполета, које блистају надомак лампи, између благонаклоне плавуше и црног фрака брата или породичног познаника. Ове хладнокрвне девојке необично је тешко покренути и навести на смех; за то је потребно имати велику вештину или, боље рећи, потребно је уопште немати никакву вештину. Треба говорити тако да не испадне ни сувише паметно, ни сувише смешно, и да се у свему нађе она тричарија, коју жене воле. За то је потребно одати признање поменутој господи. Они имају особен дар да те безбојне лепотице наведу на то да се смеју и слушају. Узвици, пригушени смехом: „Ах, престаните! Зар вас није стид да тако засмејавате!“ – често су им највећа награда. У вишој класи они се срећу веома ретко, или боље рећи, никад. Одатле су их потпуно потиснули они које у том друштву називају аристократама; уосталом, сматрају их ученим и васпитаним људима. Они воле да попричају о књижевности; хвале Булгарина, Пушкина и Греча, и с презрењем и духовитом заједљивошћу говоре о А. А. Орлову. Оне не пропуштају ниједно јавно предавање, било да ли је оно о књиговодству или чак о шумарству. У позоришту, какав год био комад, увек ћете наићи на понеког од њих, изузев ако се, наравно, играју некакве „Филатке“, ¹ које необично вређају њихов избирљив укус. У позоришту су они непрестано. То је најзахвалнија публика за позоришну управу. Они у комаду нарочито воле стихове, такође веома воле да бучно поздрављају глумце; многи од

¹ „Филатка и Мирошка“, позоришни комад Петра Григорјевича Млађег из 1831. године, чији је „баналан“ сиже из живота „простог народа“ критика оштро осуђивала.

њих, предајући по државним установама или припремајући за државне установе, довозе се, најзад, кабриолетом¹ и паром коња. Тад се њихов круг проширује; они на крају стижу до тога да се жене трговачком кћерком, која уме да свира на клавиру, и има сто хиљада или тако нешто у готовини, као и хрпу брада-те родбине. Свеједно до те части не могу да стигну пре него што заслуже макар чин пуковника. Због тога што руске брадице, без обзира на то што још донекле заударају на купус, ни на какав начин не желе да виде своје кћерке удате ни за кога осим за генерала или макар за пуковника. Такве су главне црте те врсте младих људи. Али поручник Пирогов имао је велики број талената, који су му посебно пристајали. Он је одлично декламовао стихове из „Димитрија Донског“ и „Невоље због памети“, поседовао је особено умеће испуштања дима из луле у колутовима и то тако спретно да је могао да их одједном десетак наниже један на други. Умео је да веома пријатно исприча анегдоту о томе како је топ – топ, а носорог – носорог. Уосталом, донекле је тешко набројати све таленте, којима је судбина обдарила Пирогова. Волео је да прича о глумицама и о плесачицама, али већ не онако строго како се обично о том предмету изражава млади заставник. Он је био веома задовољан својим чином, у који је недавно произведен, премда је понекад, излежавајући се на дивану, говорио: „Ох, ох! Сујета, све је сујета! Па шта с тим што сам ја поручник?“ – али му је у себи годила та нова част; он је у разговору често настојао да на њу подсети изокола, и једанпут, кад је на улици набасао на некаквог писара, који му се учинио нељубазан, истог тренутка га је зауставио и, у неколико, али оштрих речи, ставио му на знање да пред њим стоји поручник, а не некакав други официр. Тим пре је настојао да то изложи што красноречивије, јер су тад поред њега пролазиле две веома лепе даме. Пирогов је, уопште, показивао страст према свему отменом и охрабривао је сликара Пискарева; уосталом, то је долазило можда од тога што је веома желео да види своју мушку физиономију на портрету. Али доста о особинама Пирогова. Човек је тако дивно створење да уопште није могуће одједном набројати све његове врлине и што се више посматра, то

¹ Лака кочија, с покретним кровом.

се све више појављују нове особености, и њихово описивање било би бесконачно.

Дакле, Пирогов није престајао да прати незнанку, с време-на на време освајајући је питањима, на која је она одговарала оштро, одсечно и некаквим нејасним звуцима. Прошли су мрач-ном Казањском капијом у Мјешчанску улицу, улицу с дуван-ским и ситничарским радњама, Немаца-занатлија и финских нимфи. Плавуша појури и утрча у капију једне прилично прља-ве куће. Пирогов – за њом. Она потрча уским, мрачним степе-ништем и уђе на врата, на која се и Пирогов смело увуче. Он схвати да се налази у великој соби с црним зидовима и чађавом таваницом. Хрпа гвоздених завртња, браварског прибора, бли-ставих цезви и свећњака била је на столу; под је био присут ба-карним и гвозденим опиљцима. Пирогов тад схвати да је то био стан занатлије. Незнанка пролете даље, на бочна врата. Он се на тренутак замисли, али сходно руском обичају, одлучи да крене напред. И уђе у собу која уопште није личила на прву, на-мештену веома уредно, што је указивало на то да је домаћин био Немац. Био је изненађен несвакидашње чудним призором.

Испред њега седео је Шилер – не онај Шилер који је напи-сао *Вилхелма Тела* и *Историју тридесетогодишњеј раи*, него чувени Шилер, лимар из Мјешчанске улице. Поред Шилера стајао је Хофман – не писац Хофман него прилично добар обу-ћар из Официрске улице, велики Шилеров пријатељ. Шилер је био пијан и седео је на столици, топтао ногом и говорио нешто са страшћу. Све то још и не би запрепастило Пирогова, али га запрепасти необично чудан положај прилика. Шилер је седео, истуривши свој прилично дебео нос и задигавши главу; а Хоф-ман га је држао за тај нос с два прста и витлао оштрицом свог обућарског ножа на самом његовом врху. Обе особе говориле су на немачком језику, и због тога поручник Пирогов, који је на немачком знао само „гут морген“, није могао да разуме ни-шта од целе те ствари. Уосталом, Шилерове речи састојале су се, ево у чему.

„Нећу, не треба ми нос! – говорио је он, млатарајући рука-ма. – Само на нос ми одлази три фунте бурмута месечно. И плаћам одвратној руској радњи, због тога што немачка радња